

Poznań, 19.12.2025

prof. dr hab. Katarzyna Zawadzka
Wydział Psychologii i Kognitywistyki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Patrycji Didyk

*Cognitive Processes in Choice-Induced Preference Change:
A Comparison of Hindsight Bias and Cognitive Dissonance*

napisanej pod kierunkiem

dr. hab. Marka Nieznańskiego, prof. UKSW

Praca doktorska p. mgr Patrycji Didyk podejmuje temat zmiany preferencji po dokonaniu wyboru (choice-induced preference change, CIPC). W skrócie można opisać to zjawisko jako dostosowanie preferencji po dokonaniu wyboru spośród dwóch opcji w taki sposób, aby w większym stopniu były one zgodne z tym wyborem. W serii eksperymentów bazujących na paradygmacie swobodnego wyboru (free choice paradigm, FCP) Autorka testowała psychologiczne podstawy CIPC oraz potencjalne podobieństwo tych podstaw między CIPC a powszechnym złudzeniem poznawczym, jakim jest złudzenie pewności wstecznej (hindsight bias, HB).

Na samym początku zaznaczę, że **moja ocena całości pracy jest pozytywna**. Pomysł porównania CIPC do HB wydaje się być ciekawy i dobrze uzasadniony – przy czym zaznaczę, że podejmowanie decyzji nie jest obszarem, którym się na co dzień zajmuję, więc mogę pewnych rzeczy nie dostrzegać. W skład pracy formalnie wchodzi pięć eksperymentów (przy czym Eksperyment 1 w praktyce składał się z trzech mniejszych eksperymentów, z których każdy testował jedną grupę badawczą). Kolejne eksperymenty

zaplanowane były w sposób staranny i przemyślany oraz składają się w logiczny ciąg. Badania zrealizowane w ramach doktoratu wymagały od Autorki dużego wkładu poznawczego i konieczności opanowania wielu nowych umiejętności. Eksperymentalny poziom przedłożonej pracy jest niewątpliwie jej mocną stroną. Nieco słabszą stronę stanowią kwestie związane z modelami zastosowanymi do przetwarzania danych – często brakuje dostatecznych wyjaśnień związanych zarówno z detalami użytych modeli, jak i z ostatecznymi wynikami. Nieco problematyczny jest również brak spójności między wynikami poszczególnych eksperymentów, który musiał znacząco utrudnić Autorce wyciągnięcie ogólnych wniosków z badań wchodzących w skład pracy doktorskiej; niemniej jednak trudno mieć pretensje, że wyniki niekiedy nie układają się w sposób, jakiego oczekiwaliśmy.

Praca w znaczącej większości jest napisana w sposób przystępny i zrozumiały. Wprowadzenie do pracy w jasny sposób tłumaczy wagę problemu badawczego podjętego przez Autorkę. Przegląd literatury przedstawiony w szeroko rozumianym wstępie zawiera liczne przykłady pozwalające zrozumieć omawiane teorie. Sekcja zawierająca opis problemu badawczego stanowi dobre wprowadzenie do przeprowadzonych eksperymentów. Praca napisana jest poprawną angielszczyzną (zawiera jedynie drobne błędy, które każdej osobie mogą się przydarzyć nawet wtedy, gdy pisze w języku ojczystym). Warto zauważyć, że błędów przybywa w dalszych rozdziałach, co zapewne świadczy o narastającym zmęczeniu pisanem bądź sprawdzaniem pracy pod względem językowym.

Zanim zacznę omawiać pracę w większych szczegółach, pozwolę sobie zaznaczyć, że dalsza część recenzji będzie zawierać również uwagi krytyczne w stosunku do pracy. Uwagi te mają przede wszystkim cel edukacyjny: podkreślenie tego, co warto by było zmienić na przyszłość, czy to przy pisaniu ewentualnych artykułów z doktoratu, czy to przy planowaniu/interpretowaniu wyników przyszłych badań. Nie wszystkie z tych uwag będą wymagały odniesienia się do nich przez Doktorantkę podczas obrony; te, co do których chciałabym usłyszeć komentarz, będą zaznaczone gwiazdką (*). Spora część tych pytań będzie wymagała odpowiedzi na jedno-dwa zdania, jednak będą też takie, przy

których oczekiwałabym bardziej rozbudowanych wyjaśnień. W miarę możliwości uwagi te będą zaprezentowane w kolejności odpowiadającej strukturze pracy.

Wstęp

Wąsko rozumiany wstęp (kilkustronicowy rozdział „Introduction”) stanowi mocną stronę pracy. W sposób jasny i przystępny tłumaczy podstawy i znaczenie podjętego problemu badawczego. Po jego przeczytaniu osoba czytająca wie, czego spodziewać się w kolejnych sekcjach.

Kontekst teoretyczny

Celem kolejnego rozdziału było zaprezentowanie przeglądu teorii i badań stanowiących bazę dla badań przeprowadzonych w ramach doktoratu. Tu również Autorce udało się zrobić to w sposób przystępny nawet dla osób, które na co dzień nie zajmują się podejmowaniem decyzji. Opisy zawierają zarówno krótki rys historyczny, jak i podejmują kwestie metodologiczne.

Moim głównym zastrzeżeniem w stosunku do treści tego rozdziału jest zbyt duża opisowość i brak podjęcia bardziej ambitnej próby wyrażenia własnych przemyśleń przez Autorkę. W jaki sposób omawiane teorie i badania wiążą się z tematem pracy? Co z omawianych wyników jest zgodne/niezgodne z myśleniem, które motywowało Autorkę do podjęcia tego konkretnego tematu badawczego i poprowadzenia go w ten konkretny sposób? Można to było osiągnąć np. poprzez krótkie podsumowania na koniec niektórych sekcji, najlepiej łączące nowo wprowadzone tematy z tymi dyskutowanymi wcześniej i spajające tę sekcję w całość. Można też było od czasu do czasu wplatać krótkie odautorskie przemyślenia łączące dany fragment z głównym tematem pracy. Częściowo te luki wypełnia kolejny rozdział (Opis problemu badawczego), ale moim zdaniem robi to trochę za późno – warto by było już wcześniej zaznaczyć, do czego ostatecznie zmierzają omawiane kwestie.

Nieco mniejszym problemem, aczkolwiek również wartym podniesienia, jest brak dobrego wprowadzenia terminów, które w dalszej części pracy będą kluczowe. Dla przykładu: warunki RCR (rating-choice-rating) i RRC (rating-rating-choice), które

występują w badaniach własnych Autorki i których zrozumienie jest kluczowe, pojawiają się po raz pierwszy (pomijając abstrakt) na stronie 45 w opisie badań Saltiego i in. (2014). Nie są tam jednak szczegółowo opisane ani nie jest zasygnalizowane, że będą występować one w badaniach własnych. Ze względu na to osoba czytająca dokonany przez Autorkę przegląd badań nie ma pewności, które fragmenty opisów wcześniejszych badań są istotne w kontekście badań własnych, a więc wymagają większej uwagi, a które fragmenty stanowią tylko tło.

Opis problemu badawczego

Pierwsza część rozdziału zwięźle i przystępnie tłumaczy motywację stojącą za przeprowadzeniem przez Autorkę swoich badań doktorskich. Szczególnie doceniam zestawienie potencjalnych mechanizmów dysonansu poznawczego oraz pewności wstecznej. Wolałabym może, żeby ten temat zarysowany był przynajmniej w jakimś stopniu w poprzednim rozdziale, niemniej jednak tu jest on omówiony w odpowiedni sposób. Również przegląd eksperymentów zrobiony został poprawnie. Autorka słusznie uniknęła nadmiaru szczegółów i opisała badania wchodzące w skład pracy na poziomie głównie konceptualnym.

Natomiast umieszczenie hipotez (i w mniejszym stopniu pytań badawczych) w tym miejscu nie wydaje się być najszcześniejszym pomysłem. W hipotezach występują terminy, które nie mają być prawa zrozumiałe dla osób, które nie znają jeszcze szczegółowo procedur badawczych. Nawet tam, gdzie używana terminologia była już wcześniej wprowadzona, trudno jest zrozumieć niektóre szczegółowe predykcje bez znajomości kontekstu badania. To jest zresztą ten sam rodzaj błędu, który już wcześniej odnotowałam przy omówieniu poprzedniego rozdziału: Autorka nie doceniła tego, że co prawda dla niej wszystko, o czym pisała, było dobrze znane i rozumiane, ale osoba czytająca doktorat „na świeżo”, bez uprzedniej szczegółowej wiedzy na poruszane w nim tematy, nie ma szans na zrozumienie wielu rzeczy bez uzyskania uprzedniego wyjaśnienia. Znacząco łatwiej byłoby zrozumieć hipotezy, gdyby były one umieszczone przy odpowiednich eksperymentach – po wstępie do eksperymentu albo nawet po metodzie.

Badania własne

Eksperyment 1

ul. A. Szamarzewskiego 89 B, 60-568 Poznań
NIP 777 00 06 350, REGON 000001293
tel.: +48 61 829 2307, fax: +48 61 892 2107
uampsy@amu.edu.pl
psychologia.amu.edu.pl

Eksperyment 1 tak naprawdę składał się z trzech odrębnych eksperymentów, z których każdy używał innego rodzaju zadania: RCR ze standardową oceną atrakcyjności wyboru, RRC z oceną atrakcyjności wyboru, oraz RCR z oceną bezpieczeństwa. W normalnych warunkach te trzy eksperymenty stanowiłyby trzy grupy w jednym eksperymencie, niemniej jednak ze względu na pandemię COVID nie było to możliwe. Mam tylko bardzo drobny komentarz w związku z tym – zastanawiam się tylko, czy nie lepiej by było przedstawić te trzy grupy jako Eksperymenty 1a, 1b i 1c, skoro jednak dość znacząco różniły się warunkami, w których były przeprowadzone.

Plan Eksperymentu 1 jest elegancki, z grupą kluczową (RCR – atrakcyjność) i dwiema grupami kontrolnymi, z których każda miała swój uzasadniony cel. Liczba osób badanych na grupę jest dość niska, ale zdaję sobie sprawę z tego, że w czasach przed masowym przejściem na eksperymenty online było to powszechne.

Mam kilka pytań związanych z tym, jak Eksperyment 1 był przeprowadzony. Ze względu na nie do końca dopracowaną Metodę, nie wszystkie opisy zawarte w doktoracie wydają mi się dostatecznie jasne, a do tego miejscami brakuje informacji, które byłyby konieczne do replikacji tego eksperymentu:

- * Zadanie, które osoby badane miały wykonać w tym eksperymencie (i wszystkich kolejnych), jest o tyle nietypowe, że każe im się dwa razy oceniać te same kraje. W jaki sposób było to wyjaśnione? Jaki cel badania był przedstawiony osobom badanym? Czy słusznie podejrzewam, że musiała być użyta jakaś instrukcja maskująca?

- * W końcowym teście osoby badane udzielały odpowiedzi dla każdego z krajów na jedno z trzech pytań. W jaki sposób odbywał się przydział pytań do krajów? Czy pytania były na teście przemieszane (np. losowa kolejność), czy też zblokowane?

Moje dalsze pytania i komentarze dotyczą przetwarzania, analizy i interpretacji danych. Stosują się one zarówno do tego eksperymentu, jak i do dalszych eksperymentów w takim stopniu, w jakim budują one na logice Eksperymentu 1:

- * Chciałabym się upewnić, jak jest rozumiane target recollection na gruncie FCP. W tym paradygmacie ten sam target prezentowany jest trzykrotnie: dwa razy podczas oceny i raz

podczas wyboru. Czy parametr target recollection jest tu niezależny od tego, w którym momencie target został zapamiętany?

Jako że jest to pierwszy eksperyment, oczekiwałabym jednak znacznie bardziej szczegółowego rozpisania parametrów używanego modelu dual recollection w wersji zaadaptowanej do FCP. Autorka podaje jedynie przykładowe parametry i prezentuje część modelu. Byłabym w stanie zrozumieć taką opcję, jeśli byłaby ona zaprezentowana w artykule adresowanym do specjalistów, ale od doktoratu oczekiwałabym braku skrótowości i pełniejszej demonstracji swojej wiedzy.

* Jeśli dobrze rozumiem model przedstawiony w Figure 2, ma on wbudowane pewne założenie. Jeśli kontekst nie jest pamiętany, pamięć targetu ($1-RC_R \rightarrow RT_R$) zawsze prowadzi do odpowiedzi „tak”, niezależnie od tego, jakie jest pytanie. Dlaczego? Nie jest to w żaden sposób wyjaśnione. Jeśli stoi za tym teoria, powinna być ona przedstawiona. Jeśli nie, to czy nie powinien być skonstruowany i zwalidowany alternatywny model, który by tego założenia nie przewidywał?

* Moim głównym problemem z wynikami zarówno tego, jak i – nawet w większym stopniu – późniejszych eksperymentów, jest to, że Autorka praktycznie nie podjęła próby przedyskutowania ich nie w kategoriach zmiennych eksperymentalnych czy parametrów w modelu, tylko procesów psychologicznych, które by miały za nie odpowiadać. W każdym jednym badaniach prawdziwym pytaniem nie jest to, czy rozmaite cyferki zmieniają się w górę czy w dół, tylko co to znaczy. Co możemy wywnioskować z fragmentu takiego, jak np. „the context recollection of the chosen target parameter (RC_C) was significantly lower for the opposite-change targets than for the consistent-change ones” (str. 70)? Jak te wyniki odpowiadają na pytania postawione przed rozpoczęciem badania? Jak się odnoszą do teorii? itp. Podczas obrony chciałabym usłyszeć omówienie wyników wybranego eksperymentu przy użyciu nietechnicznego, przystępnego języka, z nawiązaniem do predykcji i konkluzjami wychodzącymi poza jeden eksperyment. Wychodzę tu też z założenia, że umiejętność prostego mówienia o skomplikowanych kwestiach jest jedną z lepszych miar zrozumienia tematu.

Eksperyment 2

Eksperyment 2 wprowadził bardzo racjonalną i dobrze uzasadnioną bezpośrednią manipulację odległością między ocenami wewnątrz prezentowanych par. Mam jedynie kilka komentarzy związanych z tym eksperymencie:

W tym eksperymencie po raz pierwszy został użyty model bazowany na modelu pewności wstecznej Erdfeldera i Buchnera (1998). Model ten został dość szczegółowo opisany w sekcji Multinomial processing tree model for hindsight bias. Zabrakło jednak na początku sekcji wyjaśnienia, że co prawda zaprezentowany jest model z grupą kontrolną, jednak w Eksperymencie 2 grupa ta nie została uwzględniona. W rezultacie przez długi czas (od strony 78 do 85!) zastanawiałam się, jak grupy wyodrębnione w Eksperymencie 2 – distant i close pairs – mają się do warunku eksperymentalnego i kontrolnego w modelu. Jest to kolejny przykład problemu z przyjmowaniem perspektywy osoby, która po raz pierwszy zapoznaje się z tym projektem badawczym.

* Parametr g (przy 1- b) zakłada zgadywanie w taki sposób, że druga ocena zostaje zaniżona względem pierwszej, a 1- g że zostaje zawyżona. Co z opcją, że ocena nie ulega zmianie?

* Na str. 85 przedstawione jest założenie dotyczące parametru r , który ma być niezależny od tego, czy pary są bliskie czy dalekie. Przydałoby się krótkie wyjaśnienie, skąd to założenie.

Eksperyment 3

W Eksperymencie 3 po raz pierwszy procedura mająca wywołać dysonans poznawczy (CD) użyta w poprzednich eksperymencie z procedurą mającą wywołać złudzenie pewności wstecznej (HB). Plan eksperymentalny znów był bardzo elegancki – procedury były do siebie odpowiednio zbliżone i różniły się jedynie kluczowym szczegółem. Tym razem, w przeciwieństwie do Eksperymentu 2, pojawiła się z powrotem grupa kontrolna. Ponownie mam kilka pytań co do eksperymentu wynikających w dużej mierze z braków w opisie:

* „The countries were individually paired based on participants’ ratings from the first part of the experiments so that their ratings are as similar as possible”: Nie wynika z tego

jasno, czy pary były tworzone tak, jak w Eksperymentcie 1, czy jak w warunku close pairs z Eksperymentu 2. A może było to zrobione w jeszcze inny sposób?

* Mam pewne wątpliwości co do Tabeli 6 i chciałabym się upewnić, czy nie wkraść się tam błąd. Wielkość efektu w tej tabeli jest we wszystkich przypadkach podana jako *d*. W sekcji Control: cognitive dissonance wielkość efektu dla wartości R2-R1 dla rejected, która praktycznie nie różni się od zera, jest numerycznie większa niż przy istotnych różnicach dla R2-R1 dla chosen i Spread. Będę wdzięczna za sprawdzenie.

Na str. 92-93 zaprezentowane są wyniki tylko jednej ANOVy bayesowskiej (Spread – swoją drogą, informacja o tym, dla której zmiennej jest ta ANOVA, zaprezentowana jest dopiero po jej wynikach), podczas gdy standardowa ANOVA wykonana jest osobno dla trzech różnych zmiennych zależnych. Dziwi mnie nieco, że nie zostały w takim razie zrobione ANOVy bayesowskie dla pozostałych dwóch zmiennych.

* Dlaczego w Tabeli 8 nie ma osobnych parametrów dla Chosen i Rejected items w grupie kontrolnej? Przydałoby się tu krótkie uzasadnienie.

Eksperyment 4

W Eksperymentcie 4 zmienione zostały materiały – zamiast oceniania i porównywania krajów, osoby badane w tym (i w kolejnym) eksperymencie oceniały i porównywały obrazy. Jedną z głównych zalet eksperymentu jest znacząco większa próba – dwu- do trzykrotnie większa niż w poprzednich eksperymentach. Tym razem grupy HB miały dokonać oceny z perspektywy zewnętrznej – miały się wczuć w eksperta w dziedzinie sztuki. Miało to pozwolić na jeszcze większe oddalenie grup HB od grup CD. Trochę się jednak dziwię, że Autorka nie pozostawiła w tym eksperymencie poprzedniej wersji grup HB, użytej w Eksperymentcie 3. Pozwoliłoby to 1) porównać wyniki między eksperymentami, jako że wtedy Eksperymenty 3 i 4 różniłyby się jedynie materiałami, a także 2) porównać, w jaki sposób grupa HB nakierowana na perspektywę zewnętrzną różni się od grupy HB nakierowanej na perspektywę wewnętrzną.

Pewien problem w Tabeli 9 stanowi użycie różnych miar wielkości efektu między grupami. Rozumiem, skąd się wzięły te różnice, niemniej jednak warto byłoby w takiej sytuacji rozważyć użycie testu nieparametrycznego nawet tam, gdzie nie było to konieczne, żeby zapewnić możliwość porównania wyników między grupami.

ul. A. Szamarzewskiego 89 B, 60-568 Poznań
NIP 777 00 06 350, REGON 000001293
tel.: +48 61 829 2307, fax: +48 61 892 2107
uampsych@amu.edu.pl
psychologia.amu.edu.pl

W dyskusji Eksperymentu 4 użyte są sformułowania, które są niezgodne z wynikami. Np. „Although, changes in ratings for chosen items were not significant in either the CD or HB conditions” – podejrzewam, że Autorce chodziło o brak różnicy między tymi warunkami.

Eksperyment 5

Eksperyment 5 miał na celu takie zestawienie warunków CD i HB w taki sposób, żeby zastosowana manipulacja miała przeciwstawne efekty w zależności od warunków. Po raz kolejny mamy tu do czynienia z przemyślaną manipulacją i eleganckim planem eksperymentalnym. Niemniej jednak wyniki nie do końca chciały się dostosować do oczekiwań. Nasuwa mi się w związku z tym kilka pytań dotyczących tego, jak pytania dotyczące obrazów były prezentowane:

* Pierwsze pytanie wiąże się z tym, że pytania do obrazów prezentowane były w losowej kolejności. Czy wyniki mogłyby być inne, gdyby pytania zadawane były w blokach – np. najpierw wszystkie pytania o pozytywne aspekty obrazu wybranego/negatywne obrazu odrzuconego, potem wszystkie pytania o aspekty neutralne, a następnie wszystkie o negatywne aspekty obrazu wybranego/pozytywne obrazu odrzuconego? Wydaje mi się, że konieczność przerzucania się między zupełnie innymi pytaniami z trialu na trial mogła spowodować, że osoby badane w zbyt małym stopniu orientowały się, na które pytanie odpowiadają.

* Autorka sama pisze w dyskusji do tego eksperymentu (s. 119), że manipulacja mogła skłonić osoby badane do zbyt zbalansowanego rozważania prezentowanych opcji. W jaki sposób Autorka zmieniłaby w takim razie plan Eksperymentu 5 (np. gdyby chciała przeprowadzić Eksperyment 6) tak, żeby uniknąć tego typu problemów?

Drobny komentarz co do opisu zmiennych: używanie dla konkretnej manipulacji eksperymentalnej nazwy „Manipulation” nie ułatwia czytania tabel. Co do zasady sugerowałabym jednak bardziej opisowe nazwy dla zmiennych niezależnych.

Dyskusja ogólna

Dyskusja ogólna jest bezdyskusyjnie najsłabszą częścią całej pracy. Od osoby piszącej pracę doktorską oczekiwałabym jednak bardziej twórczego podsumowania i syntezy

wyników własnej pracy oraz odniesienia tych wyników do wcześniejszej literatury. Tutaj znowu wróć do kwestii poruszonej przy dyskusji Eksperymentu 1: oczekiwałabym jednak używania przez Autorkę terminów nietechnicznych przy przybliżaniu wyników i konkluzji ze swoich badań, a także odniesienia do procesów psychologicznych, a nie do parametrów modelu. Tymczasem np. drugi akapit dyskusji zaczyna się następująco: „The results from Experiment 1 showed that context recollection parameter from the dual-recollection model (Brainerd et al., 2014, 2015) was close to zero for targets that changed their rating in a direction inconsistent with the prior choice, and it was significantly higher for targets that showed no change or a change consistent with the initial decision.” Tego typu frazy przynależą do sekcji wyników, natomiast w dyskusji – czy to eksperymentów, czy to dyskusji ogólnej na koniec doktoratu, nie ma na nie miejsca.

* W związku z tym oczekiwałabym od Autorki krótkiego podsumowania całości wyników prostym językiem i bez odwołań do żadnych parametrów. Co nam te wyniki mówią? Dlaczego? Co możemy z nich wyciągnąć na przyszłość? itd.

Konkluzja

Rozprawa doktorska p. mgr Patrycji Didyk „*Cognitive Processes in Choice-Induced Preference Change: A Comparison of Hindsight Bias and Cognitive Dissonance*” spełnia warunki określone w art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018. Wnoszę o dopuszczenie p. mgr Didyk do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.